КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА
ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

Ліда, 2021 г.

Дарагія дзевяцікласнікі!

У гэтым навучальным годзе споўнілася б 90 гадоў аднаму з пачынальнікаў дэтэктыўнага жанру ў беларускай літаратуры Уладзіміру Караткевічу. Давайце і мы з вамі сёння пабудзем дэтэктывамі. Ці зможам разгадаць усе лінгвістычныя загадкі і разблытаць літаратуразнаўчыя таямніцы?

БЛАНК ЗАДАННЯЎ
9 клас
Варыянт 2

Заданне 1. Прачытайце тэкст і выканайце заданні да яго.

Максімальная колькасць балаў – **6.**

Экспертыза э(ф,фф)ектыўна ліквідуе наяўныя супярэчнасці. Напрыклад, сведка, пацярпелы або падсудны ўпарта спрабуюць адстаяць сваю версію. У такім выпадку на дапамогу прыходзіць эксперт, які ацэн(...)вае кожны з пачутых варыянтаў і р(а,о)значытанняў на аснове (навукова)абгрунтаваных ведаў. У прыватнасці, гэта можа тычыцца справы аб сутыкненні (аўта)сродкаў, калі кожны з кіроўцаў па-свойму тлумачыць прычыны аварыі.

А	Размяркуйце наступныя словы па слупках у табліцы: *адстаяць, ліквідуе наяўныя, па-свойму, прыходзіць, спрабуюць, сутыкненні.*
Б	Запішыце правільна наступныя словы, раскрыўшы дужкі: *(аўта)сродкаў, ацэн(...)вае, (навукова)абгрунтаваных, р(а,о)значытанняў, э(ф,фф)ектыўна.*

Заданне 2. Злачынцы часта замяняюць звыклыя словы незразумелымі, жаргоннымі. Некаторыя агульнаўжывальныя словы таксама “маскіруюцца”, замяняюцца апісальнымі выразамі – перыфразамі. Паспрабуйце “выкрыць” такія моўныя адзінкі: суаднясіце словы з адпаведнымі перыфразамі. Адказ запішыце ў выглядзе спалучэння літар і лічбаў.

*Максімальная колькасць балаў – **6.***

А воўк	1 гаспадар вадзяной хаткі
Б угнаенне	2 гаспадар зямлі
В бабёр	3 гаспадар начнога поля
Г лён	4 бальзам палёў
Д чалавек	5 гаспадар пушчы
Е зубр	6 беларускі шоўк
	7 надзейны хлеб маёй зямлі

Заданне 3. Злачынца замкнуў каштоўныя кнігі ў сейф. Каб адамкнуць яго, трэба разгадаць кодавае слова. На шчасце, у спешцы злачынца забыў на стале аркуш паперы, на якім запісана зашыфраванае слова. Дапамажыце адчыніць сейф і дастаць адтуль кнігі.

Прачытайце ўрывак з аповесці У. Караткевіча “Чорны замак Альшанскі” і выканайце наступныя заданні.

*Максімальная колькасць балаў – **6.***

Раніцай, калі я, паснедаўшы, выйшаў з хаты, дык ажно ахнуў, настолькі ўсё вакол было хараша. Невялікая, двароў на пяцьдзясят – семдзесят вёсачка, “прыгарад”, шырока раскінулася па схілах акругленых мяккіх узгоркаў і патанала ў садах, дзе ўжо зялёнымі хмарамі марылі хмызы агрэсту. Нешырокая рачулка дзяліла гэтыя дзве грады ўзгоркаў і самую вёску. Яна змяілася, гэтая рэчка, хутка знікала з вачэй і злева і справа, і таму не адразу можна было зразумець, адкуль далятае пляск вады на млынавым коле. Справа, далёка, відаць было ссыпныя магазіны.

А	Выпішыце ў пачатковай форме слова, утворанае суфіксальна-постфіксальным спосабам.
Б	Выпішыце дзеяслоў, утвораны ад выклічніка.
В	Выпішыце слова з нулявым канчаткам, утворанае бяссуфіксным спосабам.
Г	Выпішыце прыслоўе, утворанае ад назоўніка прыставачна-суфіксальным спосабам.
Д	Выпішыце слова, якое мае наступную марфемную будову: прыстаўка, корань, нулявы суфікс, канчатак.
Е	Паводле пачатковых літар кожнага з указаных у прыведзенай паслядоўнасці папярэдніх слоў павінна атрымацца слова, адно са значэнняў якога – “катэгорыя грамадзян, якія прайшлі вайсковую службу і прызываюцца зноў у войска ў выпадку неабходнасці”. Запішыце гэта слова. Яно і будзе кодам для адкрыцця сейфа.

Заданне 4. У мастацкіх творах У. Караткевіча важную стылеўтваральную ролю адыгрываюць займеннікі. Яны не толькі выконваюць уласцівую для іх замяняльную функцыю, але і ў значнай ступені дапамагаюць фарміраваць паўнацэнную міжрадковую інфармацыю (падтэкст). Запоўніце табліцу на аснове выкарыстаных у прапанаваных сказах займеннікаў.

Максімальная колькасць балаў – ***6.***

А. У мяне закруцілася ў галаве. Яна за апошні час так трашчала, што я баяўся, а раптам гэта я ў забыцці чагосьці нарабіў.

Б. Я не бываў раней у яго хаце і тут ужо быў сапраўды здзіўлены. Тут, здаецца, усё было разлічана не на тое, каб супакоіць чалавека, а, наадварот, узвінціць ягоныя нервы да апошняга.

В. У такую раніцу добра не ў падзямеллі лазіць, а сядзець на прызбе, на сонейку, каб ветрык не даставаў, слухаць пеўняў і думаць аб сім-тым.

Г. Яшчэ раз – і на гэты раз ужо назаўсёды – я зразумеў: нічым на свеце, ніякімі нават вышэйшымі меркаваннямі нельга апраўдваць крыўду, якую наносяць жывому чалавеку.

Заданне 5. Уявіце, што Вы апынуліся ў складаным становішчы, і сябар дапамог годна выйсці з сітуацыі. Да прапанаванай часткі сказа прыдумайце працяг, каб атрымаліся, калі магчыма, складаназалежныя сказы з рознымі відамі даданых частак. Калі гэта немагчыма зрабіць, то патлумачце прычыну. Запоўніце табліцу.

Максімальная колькасць балаў – ***6.***

Я незвычайна ўдзячны сябру, ...

Заданне 6. Паняцці “літаратурная мова” і “мова мастацкай літаратуры” зусім не тоесныя. Адхіленні ад літаратурных нормаў часта звязаны не толькі з жаданнем аўтара зрабіць сваё маўленне больш даступным для чытача, але і з індывідуальным стылем пісьменніка. Уладзімір Караткевіч мае ўнікальны стыль, у межах якога кожная лексічная адзінка, кожны знак прыпынку і элемент афармлення займае сваё належнае месца.

> Любую спробу рэдактараў змяніць тэкст У. Караткевіч успрымаў даволі катэгарычна: “І коскі з месца не зрушу!” Застаецца толькі пагадзіцца з пазіцыяй аўтара, бо нават тое, што ў літаратурнай мове ўяўляецца памылкай, вельмі арганічна ўплятаецца ў тканіну яго неверагодна цікавых тэкстаў.

Уявіце сябе рэдактарамі і прасачыце, як маглі б змяніцца наступныя сказы, калі б яны былі апрацаваны ў адпаведнасці з сучаснымі беларускімі літаратурнымі нормамі. Назавіце правіла, якім вы кіраваліся пры праўцы. Калі памылкі няма, то замест тлумачэння напішыце: “памылкі няма”.

Максімальная колькасць балаў – ***6.***

	Сказ з твора У. Караткевіча
А	Але прайшоў час, лапы яшчэ разы са два дакраналіся да маёй галавы, а вазок не скакаў па карэннях, каціў роўна і гладка. І коні аніводнага разу не спыніліся.
Б	Я адчуваў, як вецер гэтых стагоддзяў праляцеў за маёй спінаю і ўзняў валасы на маёй галаве.
В	Ён [Берман-Гацэвіч] змоўк, уткнуўшы твар у далоні, пальцы на якіх, белыя, артыстычныя, былі даўжэй за пальцы звычайнага чалавека ў два разы.
Г	Я ўстаў, падышоў да акна і прыпаў лобам да халоднай шыбы.
Д	Тры вялізных хвоі ўжо вымалёўваліся над чэзлымі хмызамі, а над імі была такая цемра, такое змрочнае неба…
Е	Я прыйшоў у сваю бакоўку і заваліўся спаць. Досыць рана. І нават у сне адчуваў, як у мяне баліць галава.

Заданне 7. Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

*Максімальная колькасць балаў – **6.***

В чем задача детектива – дать отдых напряженному современным ритмом жизни интеллекту читателя или, наоборот, заставить мозг поработать в поисках решения детективной загадки? В талантливых детективных историях читателю предоставляется возможность самостоятельно разрешить это уравнение при помощи готовых фактов, что потребует определенной умственной работы. Таким образом, чтение детектива сродни решению хитрых арифметических задач.

(В.П. Булычева)

Заданне 8. Сапраўдны дэтэктыў павінен умець класіфікаваць і адбіраць пэўныя факты. Прапануем і Вам класіфікаваць тэрміны: вызначце, якія з прапанаваных тэрмінаў адносяцца толькі да эпічных твораў, якія толькі да лірычных, якія толькі да драматычных, а якія маюць універсальны характар (могуць адносіцца да ўсіх трох літаратурных родаў). Не забывайце, што сярод тэрмінаў могуць сустракацца тыя, якія не адносяцца ні да адной з прапанаваных груп. Запоўніце табліцу.

*Максімальная колькасць балаў – **6.***

Літаратурныя тэрміны: трыялет, фарс, рэмарка, іронія, байка, нарыс, апавяданне, актава, ода, вадэвіль, апісанне, навела, дэталь, санет, камедыя, гумар, пародыя, ліра-эпас, жыціе, лірычны герой.

Заданне 9. Дапамажыце літаратурным героям успомніць, як іх завуць, з якога яны твора і хто аўтар гэтага твора. Апісанні літаратурных герояў пададзены ніжэй.

*Максімальная колькасць балаў – **6.***

А	Сярэдняга веку вусаты мужчына, які вельмі любіць працаваць, займацца з дзецьмі. Мае шкодную звычку курыць, таму заўсёды носіць кісет. Па характары вельмі лагодны, схільны да эксперыментаў (аднойчы для цікавасці зварыў клёцкі ў бярозавіку), самакрытычны, умее прызнаваць свае памылкі.

Б	Ураджэнец Магілёва, нашчадак сепаратысцкай фаміліі. Афіцэр, які камандуе ротай салдат на левым беразе Дняпра. Гатовы на любыя подлыя ўчынкі: аднойчы, выконваючы сакрэтны загад, перашкодзіў жанчыне выратаваць ад смерці мужа. Людзям здаецца, што мае халодныя вочы.
В	Настаўніца з мілым, прыгожым тварам і белымі маленькімі рукамі, доўгімі чорнымі вейкамі. Чыста размаўляе па-польску. Вельмі любіць сваіх вучняў, гатова прыйсці ім на дапамогу. Аднойчы падарыла свайму вучню кнігу Б. Пруса “Навелы”.
Г	80-гадовы мужчына, які жыве ў паміраючай вёсцы на ўсходзе Беларусі. Вельмі любіць сваю вёску і нікуды не збіраецца пераязджаць. Нягледзячы на ўзрост і хваробы, шмат працу, сам пра сябе кажа: “Я хлебароб вечны…” У гады вайны быў у партызанах. Мае незвычайную звычку размаўляць з Сонцам. Сын Грышка жыве асобна невядома дзе.

Заданне 10. Хакер узламаў камп’ютар галоўнага рэдактара літаратурнай энцыклапедыі і пашкодзіў артыкул, прысвечаны “Магіле льва”: наўмысна зрабіў памылкі, а частку інфармацыі знішчыў. Сярод знішчанай інфармацыі быў фактычны матэрыял пра сам твор і элементы яго аналізу. Прачытайце артыкул, які пакінуў хакер, дапамажыце выправіць памылкі. Запішыце выпраўлены варыянт. Калі ёсць жаданне, то дапішыце артыкул, каб атрымаць болей балаў.

*Максімальная колькасць балаў – **6.***